

פרופ' אבי שליים, היסטוריון ישראלי מאוקספורד,
מאס כבר מזמן בציונות. כעת הוא ניצב לצד חמאס
עופר אדרת עמוד 18

שליים. "ערבים ומוסלמים
צעירים מודים לי על כך שאני
מדבר עברם" צילום: Charlie Bibby/FT

למה התייצבתי לצד חמאס

ההיסטוריון הישראלי אבי שליים משקיף מאוקספורד על הנעשה בעזה, והולך ומתרחק גם מעמיתיו הרדיקליים ביותר. ראיון

עופר אדרת

חצי שנה אחרי מתקפת 7 באוקטובר עלה לרשת סרטון שהרגיו צופים רבים. מי שכיכב בו היה ההיסטוריון היהודי-ישראלי, פרופ' אבי שליים מאוניברסיטת אוקספורד באנגליה. במכת ראשון הוא נראה כמו סבא בריטי חביב – עטור רעמת שיער לבנה, מדבר לאט וברוך. אבל המילים שיצאו מפיו היו רחוקות מלהיות נעימות לאוזן ישראלית. "זוהי הקבוצה הפלסטינית היחידה שמגלה התנגדות לכיבוש הישראלי", אמר בהתייחסו לחמאס. "בפתחת המתקפה ב-7 באוקטובר חמאס שלח מסר רב עוצמה, שאין לדחוק את הפלסטינים הצדה. שההתנגדות הפלסטינית לא גוועה. שלמות שהרשות הפלסטינית שיתפה פעולה עם ישראל בגדה המערבית, חמאס ימשיך להוביל את המאבק למען חירות ועצמאות פלסטינית". באוקטובר יחגוג שליים את יום הולדתו ה-80 בביתו באוקספורד. "מאז פרוץ המלחמה הפכתי לסלב. אנשים מזהים אותי ברחוב ולוחצים לי את היד. זו התנסות חדשה עבורי", הוא אומר בראיון למוסף הארץ. "ערבים ומוסלמים צעירים מודים לי על כך שאני מדבר עבורם, נותן להם קול ותק" וזה לעתיד ומחזיר להם את האמון ביהודים".

ומה עם הצד השני?

"אני מקבל גם מיילים עוינים ואיומי מוות, אבל על כל מייל כזה יש עשרה חיוביים. אני מקבל יותר ויותר תמיכה ופחות ופחות ביקורת. פעם, כשדיברתי לפני קהל, תמיד היה קם סטודנט יהודי ומנסה לאתגר אותי ולהגן על ישראל. מאז המלחמה בעזה אין אפילו מקרה אחד כזה. ישראל הרחיקה מעצמה אפילו את התומכים שלה. היא אחראית לקריסה הדרמטית של המוניטין שלה. התקשורת המערבית עדיין נוטה כלפי ישראל ולא מדווחת על הנרטיב של חמאס, אבל הצעירים כבר לא מקשיבים ל-BBC ולא קוראים עיתונים, אלא מתעדכנים ברשתות החברתיות. כך אני מסביר את התמיכה הגוברת שאני מקבל".

מה ה"נרטיב" של חמאס במקרה הזה?

"אני למדתי את הנרטיב של חמאס ביחס למ"תקפה ולמלחמה. להסביר את התנהגותו של חמאס זה לא להצדיק אותה. הריגת אזרחים היא דבר פסול, נקודה. אבל כאן, כמו תמיד, ההקשר הוא בעל חשיבות עליונה. הפלסטינים חיים תחת כיבוש. יש להם זכות להתנגדות, כולל מזוינת. היו הנחיות מפורשות ללוחמי חמאס שיצאו למתקפה, והיו מטרות צבאיות ספציפיות. חמאס במקור תקף בסיסים צבאיים והרג חיילים, שוטרים ואנשי ביטחון. זה לא פשע מלחמה. העניינים יצאו משליטה אחר כך".

זה לא נכון. מחבלי חמאס פשטו על הקיבוצים מצוידים במפות מתוך כוונה להרוג אזרחים.

"אני מוקיע את המתקפה של חמאס על ישראל מפני שהיא היתה תקיפה טרוריסטית, בהיבט של פגיעה באזרחים. אבל המתקפה הזאת לא קרתה בוואקום. היא קרתה כתוצאה של עשרות שנות כיבוש צבאי, שהוא הארוך והברוטלי ביותר בזמנים המודרניים. התגובה של ישראל היא משוגעת לחלוטין ולא רציונלית. גם אם לישראל יש זכות להגנה עצמית – אם להשתמש במונח המקובל – התגובה צריכה להיות במגבלות החוק הבינלאומי. אני מגנה את התגובה של ישראל לתקיפה".

קשה להאמין, אך בילדותו בישראל העריץ שליים את המדינה שכעת הוא מוקיע. "בבית ספר למדתי את הגרסה הציונית לקונפליקט, וקיבלתי אותה ללא כל שאלה. הייתי ישראלי פטריוט, היה לי ביטחון בצדקת דרכנו. חשבנו על ישראל כמדינה קטנה, אוהבת שלום ומוקפת בערבים עוינים שרוצים לזרוק אותנו לים. חשבתי שלא היתה לנו ברירה, אלא להילחם", הוא אומר לקראת מלחמת ששת הימים, כשכבר היה סטודנט באוניברסיטת קיימברידג', הוא אף דפק על דלתות שגרירות ישראל בלונדון וביקש להצטרף

ללוחמים. "הרגשתי חלק מהפרויקט הציוני, רציתי לחזור ולשרת במלחמה שכולנו ידענו שבאה. לקחו את הפרטים שלי, אבל לא שמעתי מהם יותר", הוא מסכם את הפרק הפרויקט הציוני בחייו. בית הספר אולי ניסה לקרב את שליים לציונות, אבל הוא גדל במשפחה לא ציונית שניטתה לראות עצמה כחלק מהמרחב הערבי. הוא נולד בבגדד ב-1945 למשפחה יהודית שורשית עשירה. "היינו פריבילגים. חיינו בבית גדול כמו עט כמו ארמון והיו לנו משרתים", הוא נזכר ומספר כי אביו, שהיה סוחר ועסק בייבוא חומרי בניין, קיים קשרים עם רבים מהשרים בממשלה העיראקית. "זו היתה מערכת מושחתת. הוא סיפק חומרי בניין בחינם לשרים שבנו בתים, אבל הם פיצו אותו על כך".

הייתם יהודים עיראקים או עיראקים יהודים? "קודם עיראקים ואחר כך יהודים. דיברנו בבית רק ערבית, האוכל והמנהגים החברתיים שלנו היו ערביים. היו לנו שורשים עמוקים במדינה. היהדות לא היתה עבורנו דת, אלא שיוך תרבותי. הקהילה היהודית היתה מאוד משולבת בחברה המקומית. למשפחה שלי היו חברים רבים, נוצרים ומוסלמים. אמי אהבה לדבר על החברים המוסלמים הנפלאים שהיו לנו. כששאלתי אותה אם היו לנו גם חברים ציונים היא אמרה שלא, כי זה לא היה שייך אלינו. חוויתנו דו-קיום עם הערבים. זה לא היה חלום רחוק, כמו היום, אלא מציאות יומיומית שהתקיימה לפני עליית הציונות והקמת מדינת ישראל".

במאמר שפירסמת מוקדם יותר השנה במהדור רה האנגלית של "הארץ", כתבת על ילדותך: "הרגשנו שגויסנו לפרויקט הציוני בניגוד לרצוננו". הייתם אנטי-ציונים?

"המשפחה שלי מעולם לא היתה ציונית. הציונות היתה תנועה של יהודים אירופאים ונודדה עבורם. המנהיגים הציונים מעולם לא התעניינו ביהודי ערב. הם הסתכלו על העולם הערבי כפרימיטיבי וכנחות תרבותית. רק אחרי השואה התנועה הציונית חיפשה יהודים בכל מקום,

עקורים פלסטינים נעים לדרום הרצועה, בשבוע שעבר. "אם מה ישראל עושה זה לא ג'נוסייד, אני לא יודע מהו ג'נוסייד" צילום: Abdel Kareem Hana/אייפי

לשליים המידע הזה מספיק כדי לטעון טענה קשה וכואבת, שקשורה לגורלו המר של שלמה מנצור, אף הוא יליד עיראק, שנחטף מקיבוץ כ" סופים ונרצח בידי חמאס ב-7 באוקטובר. "בעוד שהתיאור הציוני של האירועים טוען שמנצור היה פעמיים קורבן לאנטישמיות ערבית אכזרית, הרי שבמציאות התנועה הציונית עצמה מילאה תפקיד באסונותיו", כתב ב"הארץ" השנה. "ראשית בכך שהציבה אותו בקו האש בעיראק ב-1951 ושנית בכך שלא הצליחה להגן עליו בביתו בקיבוץ בש" להי חייר", הסביר. "התנועה הציונית, בצורך הנואש שלה לעלייה, העמידה יהודים כמו שלמה מנצור ומשפחתי בסכנה במולדתנו הערבית. ממשלת ישראל הימנית-קיצונית בראשות ראש הממשלה בנימין נתניהו איכזבה את מנצור בפעם השנייה לקראת סוף חייו, כאשר נטשה אותו לח" סדי חמאס ב-7 באוקטובר", סיכם.

באוטוביוגרפיה שלו, "שלושה עולמות: זיכרונות של ערבי-יהודי", שפירסמה ב-2023, אתה מתאר את העלייה כחוויה קשה. "עזבנו את עיראק כיהודים, והגענו לישראל כעיראקים. היו קהילות יהודיות משגשגות בחל" קים רבים של העולם הערבי, אבל הקהילה היהודית בעיראק היתה העתיקה ביותר, המשגשגת ביותר והמשולבת ביותר בחברה המקומית. איבדנו את עושרנו הניכר, את מעמדנו החברתי הגבוה ואת תחושת הגאווה הבטוחה שלנו בהיותנו כיהודים עיראקים. עבורנו, עלייה

במלחמה על פלסטין. במרץ 1950 ממשלת עיראק העבירה חוק שאיפשר ליהודים, לתקופה מוגבלת של שנה, לעזוב את המדינה באופן חוקי באמצע עות ויזה חד-כיוונית. ללא דרכונים אחרים. המדינה היחידה שאליה יכלו להגיע היתה ישראל, עם מזוודה אחת ו-50 דינר ארגונים ציוניים אירגנו עבורם תחבורה אווירית. נכון שהסיבה העיקרית ל"ציאה היתה עוינות נרחבת ברמה העממית ורדיפה של היהודים על ידי ממשלת עיראק ברמה הרשמית, אבל למרות זאת רק כמה אלפי יהודים בחרו לוותר על אורחותם העיראקית לא-חר החוק של 1950".

כשהוא נשאל מה בכל זאת דחף את יהודי עיראק לעזוב לישראל בהמוניהם, מזכיר שליים את סדרת הפיגועים נגד מטרות יהודיות, שהתרחשה בבגדד בין 1950 ל-1951. גם ממרחק של 75 שנה עדיין יש מי שמאמין כי משליכי הפצצות היו יהודים, שנשלחו בידי המוסד כדי לזרוע חרדה ול" עודד את העלייה לישראל, שרק הוקמה. "ישראל הכחישה את השמועות הללו בתוקף ושתי ועדות חקירה זיכו את ישראל מכל מעורבות", אומר שליים. ואולם, לדבריו, "במהלך המחקר שלי נתקלתי בראיות שהצביעו בבירור על מעורבות יש-ראלית בפצצות האלה". ה"ראיות" ששליים מציג אינן מספיקות כדי להכריע בסוגיה. הוא טוען, בין היתר, כי שמע על כך מחבר של אמו, שהיה פעיל במחתרת הציונית בבגדד, וגם נתן לו לעיין בדוח של משטרת בגדד שעסק בפרשה.

והגיעה גם לעולם הערבי. המשפחה שלי לא התעניינה בישראל ולא רצתה לבוא לשם. נולדת ארבע שנים אחרי הפרשה. הפוגרום ביהודי בגדד, שביצעו פורעים ערבים, בחג שבועות 1941. זה היה אירוע מכונן בתולדות יהודי עיראק. במאמרך ב"הארץ" השנה תיארת אותו כך: "הפרשה היתה היוצא מן הכלל ולא הנורמה". אתה לא עושה בכך הנחה לערבים? "הציונות אומרת שהאנטישמיות היתה מגפה שפשטה גם בעולם הערבי והמוסלמי, ושזו היתה הסיבה שהניעה את היהודים לעבור לישראל עם הולדתה, אבל הפרשה היתה תופעה מורכבת יותר מגילוי של שנאה ואלימות כלפי יהודים. הוא היה חלק מהתקוממות לאומית נגד הבריטים שבמהלכה היתה התפרקות של החוק והסדר. אני טיטשיות היתה בוודאות רכיב חשוב שלו, אבל גם הקולוניאליזם והאימפריאליזם הבריטי". למרות הכל, ב-1950 עלה שליים לישראל עם משפחתו. קדמה לכך הרעת המצב שלהם, בעקבות מלחמת העצמאות, והיתר שהעניקה הממשלה ליהודים לצאת משטחה. "יהודים פוטר" רו משירות ממשלתי, הפעילות הנקאית והמסחרית שלהם הוגבלה והם נרדפו בידי הממשלה, אבל אבי לא רצה לעזוב", אומר שליים.

למה עזבתם? ולמה לישראל? "נקודת המפנה האמיתית בהיסטוריה היהודית של עיראק לא היתה 1941 אלא 1948, עם הקמת מדינת ישראל והתבוסה הערבית המשפילה

קיבוץ בארי אחרי הטבח. שליים עושה הבחנה בין הניסיון להסביר את התנהגותו של חמאס לבין ניסיון להצדיק אותו צילום: אוליביה פיטוסי

שליים מציג את הנרטיב של חמאס לאירועי 7 באוקטובר וטוען כי במהלך המתקפה "העניינים יצאו משליטה". לדבריו, "הריגת אזרחים היא דבר פסול. אבל כמו תמיד, ההקשר הוא בעל חשיבות עליונה. הפלסטינים חיים תחת כיבוש. יש להם זכות להתנגדות, כולל מזוינת. להרוג חיילים זה לא פשע מלחמה"

התפיסה שכל מלחמות ישראל הן 'מלחמות הגנה, מלחמות של חוסר ברירה ולא מלחמות של בחי' רה'. הרגשנו שאנחנו משרתים בצבא שהוא ביסודו הגון ואתי. הייתי נאיבי מספיק באותה תקופה כדי להאמין לחוכמה המקובלת שקבעה שכוח הוא הש' פה היחידה שהערכים מבינים".

אחרי השירות הוא שב לאנגליה ומ-1966 הוא גר שם. הוא נשוי לג'ון דניאל, פסיכותרפיסטית במקצועה ולשניים יש בת. אשתו היא נינה של לורד ג'ורג', ראש ממשלת בריטניה במלחמת העולם הראשונה, שהיה אוהד נלהב של הציונות ובזמן כהונתו פורסמה הצהרת בלפור.

יש בכך אירוניה מסיימת.

"אשתי תומכת נלהבת בזכויות הפלסטינים. יחסה להישגיו של סבא-רבא שלה מורכב. היא סבורה שבמדיניות החוץ, ובמיוחד כמנהיג מלח' מה, הוא פעל יותר ויותר כאימפריאליסט בריטי

בשנות ה-60 בבית ספר יהודי. כשחזר לישראל שי' רת כשנתיים בצה"ל כמדריך בחיל הקשר. "הרגשתי לאומיות בעצמותי", תיאר את טקס ההשבעה אח' רי הטירונות. "דגלי ישראל התנופפו ברוח, תזמור' רת צבאית ניגנה את ההמנון הלאומי, התקווה", הוא כותב באוטוביוגרפיה, שתראה אור בקרוב בת' רגום לעברית בהוצאת עם עובד. "נשבענו אמונים למולדת וצעקנו יחד: 'בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום'. לאחר מכן נשמעו יריות שהאירו את השמים. עבור נער בן 18 זה היה דבר משכר".

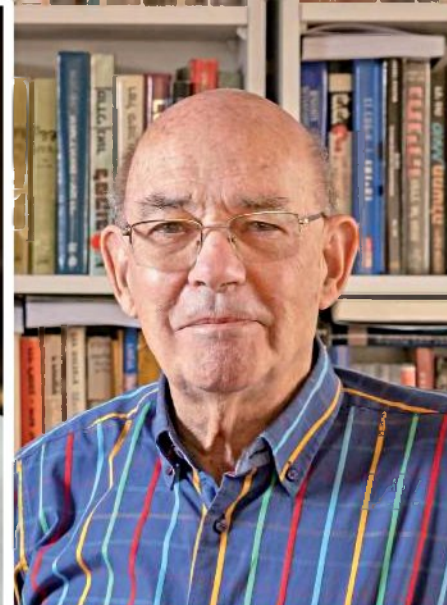
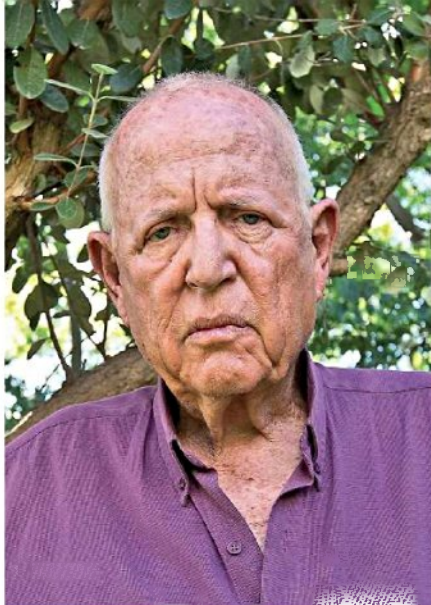
לצד זאת, הוא מתאר שם את תחושת השליחות הלאומית, שהקלה על ההתמודדות עם הקשיים הפיזיים. "תחושת מטרה ואמונה אוניברסלית בצ' דקת דרכנו. ראינו את עצמנו כמדינה דמוקרטית קטנה מוקפת במיליוני ערבים קנאים הנחושים להשמידנו, ובאמת האמנו שאין לנו ברירה אלא לקום ולהילחם", הוא כותב. "...לכך נלוותה

לישראל לא כללה עלייה אלא 'ירידה' תלולה לשולי החברה הישראלית".

במאמר שפירסם ב"הארץ" כתב שליים: "לא-חר שהגענו לישראל, עברנו תהליך שיטתי של דה-ערביזציה... ונורקנו למדינה זרה, הנשלטת על ידי אשכנזים". תחילה עלו שליים, אמו, סבתו ושתי אחיותיו. בהמשך הצטרף גם אביו. "הוא לא מצא את עצמו בישראל, לא דיבר טוב עברית והיה מחוסר תעסוקה. הוא היה מבוגר מדי, לא התערה והיה שבור. הייתי עד לסכל שלו, כילה. אבל הוא לא דיבר ולא התלונן", אומר שליים ומספר על האב שהסתובב ברחוב עם החליפה מעיראק והתקשה להתערות בחברה הישראלית. אמו, שעד אז לא עבדה יום בחייה, עבדה כטלפ'נית. "היא היתה צעירה והסתגלה", הוא אומר.

באוטוביוגרפיה הוא כותב: "אם הייתי צריך לזהות גורם מפתח אחד שעיצב את מערכת היח'סים המוקדמת שלי עם החברה הישראלית, זה יהיה תסביך נחיתות... קיבלתי ללא עוררין את ההיררכיה החברתית שהציבה את יהודי אירופה בראש ואת יהודי ארצות ערב ואפריקה בתחתית". כעת הוא מספר על תחושת קיפוח שחווה, בין היתר, כשהמורה בבית הספר בישראל אמרה לו כי עבר את אחד המבחנים החשובים "בגלל הנחות שעושים למזרחים".

"הייתי תלמיד גרוע מאוד. חולמני, לא מעורב, ציננים גרועים", הוא נוכח לקראת התיכון אמו של'חה אותו לקרובי משפחתה באנגליה, שם למד

"ההיסטוריונים החדשים" תום שגב, בני מוריס, אורי מילשטיין ואילן פפה. הציעו היסטוריה שמנותקת מאידאולוגיה ומיתולוגיה צילומים: אוליביה פיטוס, יואי יחיאל, מנד נחני, L.Williams

מוריס עצמו (שכתב על גירוש הפלסטינים במלחמת העצמאות ועל פשעי מלחמה שביצעו נגדם חיילי צה"ל), שליים (שכתב על יחסי היישוב-ישראלי והמלך הירדני עבדאללה), אילן פפה (שעסק במשולש בריטניה-ישראל-ארצות ערב), תום שגב (שכתב על האפליה הממסדית כלפי העולים החדשים מהמזרח והעדפת העולים מפולין) ואורי מילשטיין (שכתב על ראשית מלחמת העצמאות).

בסוף שנות ה-80 בואכה שנות ה-90 הם כיכבו בדיונים סוערים באקדמיה ובעיתונות. מבקריהם אמרו כי הם "פוסט-ציונים" ו"עוכרי ישראל". אחד מגדולי מתנגדיהם היה ההיסטוריון ואיש "הארץ" שבתי טבת, שהאשים אותם בחוסר יושר רה אינטלקטואלית. "אוזנו כרויה לשמוע את מצוקת הערבים, אך הוא אטום לחלוטין למצוקה היהודית", כתב טבת על שליים ב"הארץ" ב-1989. "ההיסטוריה החדשה הזאת היא שורה של טעויות המצטרפות לתמונה מעוותת", הוסיף.

באותה שנה נערך באוניברסיטת תל אביב כנס תחת הכותרת "כיצד הסתיימה מלחמת העצמאות". שליים, שהיה אז בן 44, הוזמן לשם כאורח כבוד, אך נאלץ לספוג ביקורת נוקבת, שלעיתים חרגה מהמקובל באקדמיה. "60 הדקות שהוקצו לשאלות הקהל אחרי הרצאתו לא היו בין השעות הנעימות ביותר שעברו על פרופ' שליים במהלך ביקורו האחרון בארץ", דיווח אריה דיין ב"כל העיר". לאחר שמרדכי גזית, לשעבר מנכ"ל משרד ראש הממשלה, מסר את רשות הדיבור לראשון המתווכחים מהקהל, "הוא גם נתן, הלכה למעשה, את האות לתחילת ההסתערות על שליים. למרות ששליים נשא את ההרצאה בעברית, היחס כלפיו היה כאל זר. הוא לא הרגיש שם בבית, וגם רוב הקהל לא התייחס אליו כאל אחד משלנו. נשמעו, וזה מאוד לא מקובל שם, כמה קריאות ביניים, שפה ושם היו קרובות להפוך לקריאות בוז, בעיקר מצד חוקרים והיסטוריונים יוצאים הפלמ"ח, צה"ל ומפא"י של ימי בגוריון, וגם מצד לא מעט אנשים שניכר בהם עברם הביטחוני והחשאי. הם הבהירו לשליים שהפעם הוא לא נמצא במגרש בית... שליים אמר בהומור, שבשלב מסוים היתה לו הרגשה שהכנס אינו אלא קנוניה נגדו, אבל במהלכו הוא לא התרגש במיוחד מההסתערות. נדמה היה שהוא אפילו נהנה ממנה. כשקם להשיב, התרכז במתן תשובות ענייניות לכמה שאות ספציפיות. הוא התייחס לכולם בנימוס צונן

לישראל ב-1982 כדי לכתוב מחקר על השפעת צה"ל על מדיניות החוץ הישראלית. "במשך שנה שלמה קראתי שם מסמכים, מהבוקר עד לסגירת הארכיון. עברתי שם רדיקליזציה. מפטוירט ישראל לי וציוני, הפכתי לביקורתי יותר ויותר כלפי ישראלי והכיבוש, עד שלא יכולתי יותר להודות איתה", הוא אומר.

מה גילית בארכיון שכה הפתיע אותך?

"מה שקראתי בארכיון לא התכתב עם מה שלמדתי בבית הספר, שם למדתי שהיהודים תמיד היו קורבנות; שישראל תמיד היתה הקורבן; ש-1948 היה ג'נוסייד, שנועד להעפיר את היהודים לים; שהיינו מעטים מול רבים ושהעור לם הערבי כולו מאוחד נגדנו; ושהמנהיגים של ישראל ניסו להשיג שלום, אבל לא היה עם מי לדבר בצד הערבי. האמנתי לזה, אבל בארכיון גיליתי את האמת. התמונה שעלתה משם היתה שונה לגמרי מההיסטוריה הרשמית. המסמכים שגיליתי בארכיון היכו אותי בהלם, היו מפתיעים ומעוררי מחשבה".

מה באופן קונקרטי?

"למדתי בבית הספר שכל הערבים דחו את הפריקט הציוני, וכי שבעת צבאות ערב פלשו לפלסטין ב-1948 כדי להרוס את המדינה היהודית בלידתה. אבל בארכיונים מצאתי מסמכים על פגישות סודיות בין עבדאללה לסוכנות, שהתחילו כבר ב-1921, ותייעוד דיאלוג ארוך ושותף פעולה. עבדאללה לא הפסיק לדבר עם היהודים עד שנרצח ב-1951. אבל היו עוד. גם נשיא סוריה, חוסני אזועים, רצה לפגוש את בגוריון פנים אל פנים, להחליף שגרירים ולקיים יחסים נורמליים. היו לו דרישות, כן, אבל בגוריון סירב להיפגש איתו. סתרתי את הטענות שאמרו שישראל רצתה לדבר ולא היה לה פרטנר בצד הערבי. הפער בין הציונות למציאות הפך אותי להיסטוריון חדש".

"ההיסטוריונים החדשים" היה הכינוי שטבע ההיסטוריון בני מוריס לתיאור קבוצת היסטוריונים צעירים, שבשנות ה-80, בעקבות פתיחת הארכיונים בישראל, הציעו קריאה מחודשת וביקורתית של תולדות הציונות, הסכסוך הישראלי-ערבי ולידתה של ישראל. הם היו נכונים לבחון את ההיסטוריה בעין אובייקטיבית יותר מזו של דור ההיסטוריונים ה"ישנים", שברובו היה מגויס לשירות הציונות. בניגוד לאבותיהם, הציעו ה"חדשים" היסטוריה מגוונת מאידאולוגיה, אינדוקטרינציה ומיתולוגיה. החבורה כללה את

מיושן. היא מתנגדת בתוקף לתפקיד שמילא בקידום הצהרת בלפור. גוויין ואני מסכימים שהצהרת בלפור היתה מסמך קולוניאלי קלאסי, שהתעלם מזכויותיהם ושאיפותיהם של 90% מהאוכלוסייה, שהיו פלסטינים, וכי אפילו מנקודת המבט של האינטרסים הלאומיים של בריטניה עצמה זו היתה טעות אסטרטגית קולוסאלית. ליד ג'ורג' יישר את מדיניות החוץ הבריטית עם קבוצה קטנה של ציונים שהקיפו את חיים ויצמן, בניגוד לרצון הקהילה היהודית המרכזית בבריטניה ורבים מהיהודים הילידים בארץ ישראל באותה תקופה".

ה"התפכחות" מהחלום הציוני, כדבריו של שליים, היתה "תהליך ארוך, הדרגתי ואטי ולא אפיוודה אחת". היא החלה לאחר מלחמת ששת הימים. "נהגתי לתרץ את שינוי דעתי בטענה שלא אני השתנתי, אלא ארצי השתנתה", הוא אומר. "לאחר המלחמה נהגתי לטעון שישראל הפכה למעצמה קולוניאלית, המדכאת את הפלסטינים בשטחים הכבושים. אהבתי להוסיף שב-תקופתי צה"ל היה נאמן לשמן, הוא היה צבא הגנה לישראל, ואילו לאחר המלחמה הוא הפך לכוח משטרה אכזרי של מעצמה קולוניאלית אכזרית. אבל האמת הפשוטה היא שישראל החלה את חייה כתנועת מתנחלים-קולוניאליים. 1948 ו-1967 היו רק אבני דרך בהשתלטות השיטתית והבלתי פוסקת על כל פלסטין. מושבות יהודיות על אדמות פלסטיניות כבושות לא-חר 1967 היו הרחבה של הפרויקט הקולוניאלי הציוני מעבר לקו הירוק. הקמת מדינת ישראל כללה עוול אדיר לפלסטינים. במהלך מלחמת 1948 ישראל ביצעה טיהור אתני של פלסטין. ביוני 1967, ישראל השלימה ככוח צבאי את כיבוש כל פלסטין ההיסטורית. הכיבוש הפך בסופו של דבר את ישראל למדינת אפרטהייד. הפלסטינים היו קורבנות הפרויקט הציוני".

ואולם מה שגרם יותר מכל למהפך בתפיסתו של שליים היה הארכיון. "הוא היה הגורם המרכזי בשינוי המבט והדעות שלי", הוא אומר. שליים למד היסטוריה באוניברסיטת קיימברידג', עבד כמרצה באוניברסיטת רדינג והמשיך כפרופסור באוניברסיטת אוקספורד. העבודה בארכיונים לא היתה זרה לו. אולם הוא לא תיאר לעצמו כי מה שימצא בארכיון המדינה בירושלים יטלטל אותו וישנה את השקפתו מקצה לקצה. הוא הגיע

שבויים ברפיח ב-1967. "פעם חשבת שישאל בגבולות שלה לגיטימית, אבל מאז זזתי בעמדותי" צילום: דוד רבינוגר

"עברתי רדיקליזציה כשקראתי מסמכים בארכיון המדינה. בבית הספר למדתי שכל הערבים דחו את הפרויקט הציוני, אבל בארכיונים גיליתי את האמת. מצאתי שם מסמכים על פגישות סודיות בין עבדאללה לסוכנות. גם נשיא סוריה רצה לקיים יחסים נורמליים, אבל בן-גוריון סירב להיפגש איתו"

"פיגועי התאבדות הם בסופו של דבר אמצעי להעברת פצצות ליעדן. אם נשפוט אותם אך ורק לפי התוצאה הקטלנית, הם אינם מחרידים יותר מפצצה במשקל טון שהוטלה ממוטס קרב ישראלי F-16 על בניין מגורים בעזה". בהמשך הסקיר רה כתב כי ב-2004 חמאס "קיבל החלטה אסטרטגית להפסיק עם פיגועי ההתאבדות". שליית התייחס בחוות הדעת שהגיש גם לסור גיית זכות הקיום של ישראל. "אין זכות כזו על פי המשפט הבינלאומי, ומאז 1967, ישראל מינפה את הביטוי כדי להכשיל שיחות שלום ולהכתים באנשי טיטמיות את אלה המסרבים להכיר ב'זכות' זו", כתב. הוא הוסיף כי זכות הקיום אינה אלא "ביטוי אידיאולוגי רווי רגשות", אך בשורה התחתונה הביטוי חסר חשיבות משום ש"ישראל ללא ספק קיימת". מנגד, הוסיף שליית כי מי ששולל באמת את זכות הקיום של הצד השני הוא ישראל, בסירור בה להכיר בזכות של הפלסטינים לעצמאות ולמדינה.

מדוע אתה תומך בהסרת חמאס מרשימת ארגוני הטרור?

"אני לא תומך בחמאס ואני לא שמח להוקיע את ישראל. אני היסטוריון, ולמדתי את ההיסטוריה של חמאס. התמיכה שלי בהוצאתו מרשימת ארגוני הטרור מבוססת על כך". בהמשך דבריו, במענה לשאלה הזאת, שליית סקר, בדרכו, את ההיסטוריה של הארגון מ-2006, השנה שבה זכה חמאס במקום הראשון בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, הקים ממשלה בראשות איסמאעיל הנייה ובהמשך השתלט בכוח על רצועת עזה. "הבחירות ב-2006 היו חופשיות

לעמדה רדיקלית. ההיסטוריונים החדשים החלו עם הרבה משותף, וסיימו בקיצוניות גדולה".

שליית לא מסתפק בדיבורים. בחודש אפריל, כשנה וחצי אחרי מתקפת 7 באוקטובר, פנו עורכי דין מטעם חמאס אל משרד הפנים הבריטי בבקשה להסיר את הארגון מרשימת ארגוני הטרור בממלכה. לבקשה צורפו חוות דעת של שליית. הורע הצבאית של חמאס נמצאת ברשימה מאז 2001. ב-2021 נוספה לה גם הזרוע המדינית בנימוק שההפרדה בין השתיים "מלאכותית" וכי חמאס בכללותו הוא ארגון טרור. בבקשה של חמאס, שהובלה בידי בכיר הארגון מוסא אבו מר-זוק, נטען כי חמאס אינו ארגון טרור אלא "תנועת שחרור והתנגדות איסלאמית-פלסטינית, שמטרתה לשחרר את פלסטין ולהתעמת עם הפרויקט הציוני". עורכי הדין של הארגון טענו גם כי הוצאתו מחוץ לחוק פוגעת בחופש הביטוי — "לדבר בחופשיות על חמאס ועל מאבקו להשיב לעם הפלסטיני את הזכות להגדרה עצמית". הם הוסיפו כי חמאס הוא "הכוח הצבאי היעיל היחיד" שנאבק בכיבוש ובפשעים נגד האנושות שישאל מבעצת. שליית צורף לבקשה כמומחה חיצוני, וסיפק לה כמה תובנות פרי עטו. בין היתר כתב כי "חמאס מממש את זכותו על פי המשפט הבינלאומי להתנגד לכיבוש הישראלי". מנגד, הוא הכיר בכך שפיגועי ההתאבדות שביצע חמאס בשנות ה-90 ענו על "ההגדרה המדויקת של טרור" וציין כי "הפגיעה המכוונת הזאת באזרחים היתה נתעבת ומגונה". ואולם, הוא הוסיף:

עם נימה דקה של התנשאות אוקספורדית של מי שנקלע לוויכוח עם היסטוריונים מטעם.

שליית פירסם מאז כמה ספרים שעוסקים בהיסטוריה של המזרח התיכון והסכסוך הישראלי-ערבי. שניים מהם תורגמו לעברית. הראשון, ב-2005, היה "קיר הברזל — ישראל והעולם הערבי". הוא שאל את שמו ממאמרו המכונן של ז'בוטינסקי, שבו טען כי על היהודים להקים קיר ברזל — כוח צבאי — מול הערבים בארץ עד שיקבלו את קיומה של ישראל ואז לחתור עמם להסדר שליית טוען בספר, כי בן-גוריון היה המיישם העיקרי של התורה הזאת ושקד על פיתוח המיליטריזם היהודי כמטרה ראשונה. במסגרת זו, כך הוא טוען, גירש בן-גוריון כ-700 אלף פלסטינים מהארץ ב-1948 וחיפש דרכים צבאיות להתפשטות טריטוריאלית לאחר שלא קיבל את רעיון החלוקה של הארץ. שליית טוען, כי רוב ממשלות ישראל אחרי בן-גוריון, בלי הבדל בין שמאל לימין, אימצו את אותה אידיאולוגיה, ולא פעלו להשגת שלום כיעד מרכזי. יוצאי דופן היו בגין ורביין. "ישראל מעולם לא רצתה להשתתף למזרח התיכון. היא לא רוצה להיות חלק מהאזור. היא רואה עצמה כמדינה מערבית-אירופית", אומר שליית. "המזרחים היו יכולים להיות גשר בין ישראל לעולם הערבי, אבל המנהיגים הציונים מעולם לא רצו גשר למזרח התיכון. הרצל התייחס למדינה היהודית בהנגדה לברבריות המזרחית. ז'בוטינסקי ראה במדינה חלק מהאימפריאליזם המזרח התיכון. זה נכון גם לגבי בן-גוריון ונתניהו, שמייצג את הניכור ואת הסירוב להיות חלק מהמזרח התיכון ואת היעדר הרצון לחפש דרכים". הספר השני, "המלך חוסיין: ביוגרפיה פוליטית", מציג את את דברי ימי ההתמצאות של השלום במזרח התיכון, בראייתו של המחבר.

התזה ששליית מציג הקימה עליו ביקורת רבה בקרב עמיתיו ההיסטוריונים. שניים מהם, יוסף הלר ויהושע פורת, כתבו על כך ב"הארץ" לפני 20 שנה, "כתיבתו של שליית נובעת מאג'נדה פוליטית העוינת לישראל... ולא מבדיקה ללא משוא פנים של הנרטיב הישראלי". כתבו. "לצערנו הרב מוליך שליית את קוראיו שולל בטיעונו שישאל החמיצה את השלום, בעוד הערבים שוחרי שלום למהדרי. בבואו לצטט דוגמאות ספציפיות מתעלם שליית לחלוטין מעובדת היסוד של הסכסוך הישראלי-ערבי: הדרישה חסרת הפשרות ל'זכות השיבה', המבטאת שלילה רעיונית ומעשית של עצם הקיום של מדינת ישראל, שלא לדבר על נאומים ומאמרים ללא ספור הקוראים לחיסול ישראל. כל המגעים הדיפלומטיים שעליהם הוא מצביע הופכים חסרי ערך מול מגמות החיסול, ואין שליית יכול לפוטרם כרטריוקה גרידא".

בני מוריס חתך ימינה אחרי האינתיפאדה השנייה. אתה, מנגד, הפכת מהיסטוריון ביקורתי לכוז שמגלה הבנה לחמאס.

"בעבר בני היה הכי ציוני, אילן היה הכי רדיקלי — הוא טען שישאל אין לגיטימיות בשום צורה, ואני הייתי באמצע. אשתי נהגה לסכם את עמדותי כך: 'לפני 1967 — טוב, אחרי 1967 — רע'. אני חשבת בעבר שישאל בגבורות שלה היא לגיטימית, אבל בשנים האחרונות עברתי לכיוון של אילן, וכעת אני חושב שאי אפשר יותר להבחין בין ישראל נטו ובין ישראל בגדה המערבית. זה משטר אחד, מהנהר עד הים. זה אפרטהייד ועליונות יהודית. זוהי מהמרכז

דמוקרטיה. היה כאן הישג יוצא דופן לפלסטינים, שהשיגו דמוקרטיה תחת כיבוש ישראלי, אומר שלישי. "חמאס הקים ממשלה, אבל ישראל דחתה אותה ולא הכירה בה. גם האיחוד האירופי וארה"ב, לבושתם, הצטרפו לישראל וסירבו להכיר בממשלה שנבחרה באופן דמוקרטי. במערב אומרים שהם בעד דמוקרטיה וקידמה, אבל כאן מדובר באנשים שהצביעו למפלגה הלא נכונה, ולכן המערב לא קיבל את התוצאה של התהליך הדמוקרטי. זו – ולא ישראל – הדמוקרטיה היחידה בעולם הערבי. ישראל עשתה הכל כדי להכשיל אותה", הוא מוסיף. "בקשר נגד חמאס השתתפו פתח, ישראל, המודיעין המצרי ואמריקה. הם לא התירו לחמאס למשול... כל הפסקת אש מאז 2010 הופרה בידי ישראל".

חמאס הוא ארגון טרור.

"ישראל טוענת שחמאס הוא רק ארגון טרור, אבל זה לא כל כך פשוט. חמאס הוא חלק אינטגרלי מהחברה הערבית. אי אפשר לחשוב על פתרון לבעיה הישראלית-פלסטינית שלא כולל את חמאס. יתרה מכך, ישראל טוענת שהמטרה של חמאס היא להרוס את מדינת ישראל. זה נכון שהאמנה הראשונה של חמאס היתה אנטישמית, אבל תנועות מהפכניות גם מתפתחות. כמו של ציונות היו פנים טרוריסטיות – שמיר ובגין הפכו לראשי ממשלה – וכמו שקרה גם באירלנד ובדרום אפריקה, כך גם חמאס. יש לו זרוע צבאית, שמבצעת גם פעולות טרוריסטיות, אבל יש לה הנהגה פוליטית, שמיתנה את הפרוגרמה שלה. היום חמאס אומר שהבעיה שלו היא לא עם היהודים אלא עם ישראל והציונות. חמאס הוא כבר הרבה יותר מתון, ויטכס לקבל מדינה פלסטינית בגדה ובעזה עם בירה כמזרח ירושלים. הממשלה של נתניהו היא זו שמשמידה את ההנהגה הפוליטית של חמאס ומחוקת את הזרוע הצבאית שלה. אני לא מגן על חמאס, אבל יש אימרה באנגלית, give the devil his due, ואני, כהיסטוריון, רוצה לתת תמורה מאוזנת של הסכסוך".

7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו זיעזעו ישראלים ויהודים בארץ ובעולם. איך זה השפיע עליך?

"המצב הכריח אותי לעשות אתחול לעמדותיי כלפי ישראל. ידעתי שהיא מדינת אפרטהייד קולוניאליסטית. ידעתי שזו הממשלה הכי ימנית וגיזענית בהיסטוריה הישראלית, וידעתי על האגנדה של טיהור אתני של עזה והגדה ושל סירייה פוחדת רשמי, אבל מה שהיכה אותי בתדהמה היה שהממשלה הזאת מבצעת ג'נוסייד. זה דבר חדש".

פירסמת על כך השנה גם אסופת מאמרים בשם "ג'נוסייד בעזה".

"בהתחלה היססתי אם להשתמש במילה ג'נוסייד. זו מילה גדולה. אבל אז ישראל סירבה להכניס עזרה הומניטרית לאזרחים והשתמשה בהתעבבה כנשק מלחמה. אם זה לא ג'נוסייד, אני לא יודע מהו. אני לא מהסס יותר בשימוש במילה הזאת בעקבות מה שיששראל עושה בעזה באופן סיסטמטי. זה לא שאלה של מספרים, אלא של כוונה. בישראל ג'נוסייד משוך לשווא, למרות שהשוואה היתה צורה אחת שלו, אבל לא היחידה. במלחמת העולם השנייה היהודים היו חסרי הגנה וקורבנות של גרמניה הנאצית. היום הפלסטינים הם חסרי ההגנה והם קורבנות".

אתה מוקיע את ממשלת ישראל או גם את הישראלים?

"נתניהו איננו דיקטטור. הוא מנהיג שנבחר כראש הממשלה של ישראל, ולכן כל החברה הישראלית אחראית לפשעי המלחמה האלה. הם לא שותפים לפשעי המלחמה, אבל יש להם אחריות למה שהצבא מבצע בעזה ובגדה. הממשלה נבחרה באופן דמוקרטי, אבל היא פשיסטית. גם המפלגה הנאצית בגרמניה נבחרה בבחירות דמוקרטיות. ישראל נשענת באופן בלעדי על כוח צבאי וטוענת שכל מי שמבקר אותה הוא אנטישמי. הממשלה היא שיקוף של החברה הישראלית היום, ולכן כל החברה הישראלית אחראית למעשיה. לחברה הישראלית אין היום מעצור מלהביע גוענות. זו תופעה שפעם היתה מתחת לפני השטח והיום הצהרות גועניות נשמעות מההנהגה ומטה".

אז למה אתה מחזיק עדיין באזרחות ישראלית?

"לפני המון שנים שקלתי לוותר עליה ודיברתי עם מישהי בקונסוליה הישראלית בלונדון. היא אמרה לי שזה אפשרי והוסיפה שהיא מכירה אותי ואת העמדות שלי, אבל מייצעת לי שלא לעשות את זה, בגלל ההשלכות. אם אני זוכר נכון, היא

אמרה שאם אבטל את האזרחות לא אורשה להיכנס לישראל. הקשבתי לעצה שלה. עדיין יש לי דרכון ישראלי בתוקף ואני משתמש בו בכל פעם שאני מבקר בישראל. הפעם האחרונה היתה לפני ארבע שנים, כשבאתי להלוויה של אמי ברמת גן. יש לי שתי אזרחויות ואני מרגיש עליהן אשמה כפולה כלפי הפלסטינים. כאזרח בריטי, אני מרגיש אשמה על כך שאיפשרו לתנועה הציונית להשתלט על פלסטינה, החל מהצהרת בלפור. הבריטים הם האחראים לקונפליקט הישראלי-פלסטיני, הם הכריזו את התנאים לנכבה, הם בגדו בפלסטינים. כיראלי, אני מרגיש אשמה על הכיבוש הישראלי של פלסטין מאז 1967 ועל מניעת זכויות האדם של הפלסטינים. לישראל אני מגיע עם הפספורט הישראלי, וליתר העולם – עם הבריטי".

הראיון הוזן התקיים בשלבים לאורך כמה חודשים. ככל שהתקדם הזמן המלחמה התארכה, יעדיה התרחקו מהישג, ישראל העמיקה את ההסתבכות הצבאית והדיפלומטית שלה, ומנהיגים ואזרחים בעולם, בהם כאלה שתמכו בישראל ללא סייג מיד לאחר 7 באוקטובר, נעים יותר לכיוון העמדות הרדיקליות שמשמיע שלישי.

מה חשבת על התקיפה הישראלית באיראן ביוני?

"נתניהו ניהל מלחמת תעמולה נגד איראן, שהתעלמה מכמה עובדות בסיסיות. ראשית, איראן מעולם לא תקפה אף אחת משכנותיה, בשעה שיששראל לעולם לא הפסיקה לתקוף את שכנותיה מכל הכיוונים. שנית, איראן חתמה על אמנת אי הפצת נשק גרעיני, אך ישראל לא

חתמה עליה. שלישית, איראן התירה לוועדה הבינלאומית לאנרגיה אטומית לבדוק את מתקני, וישראל לא. רביעית, לאיראן אין נשק גרעיני והיא התנערה שוב ושוב מהכוונה לייצר אותו, אך לישראל יש. מכאן נובע שאיראן אינה מהווה איום קיומי על ישראל, כפי שנתניהו מתעקש. ישראל, מתוקף המונופול הגרעיני שלה, היא שמהווה איום קיומי על איראן. נתניהו התמיד במאמציו לגרור את אמריקה למלחמה עם איראן, כי ידע שישראל לבדה לא מסוגלת להשמיד את תוכנית הגרעין של איראן. אף נשיא אמריקאי כ-30 השנים האחרונות לא היה טיפוס מספיק כדי להסכים לתוכנית הפרועה הזאת, אבל נתניהו הצליח לשכנע את טראמפ להמשיך את המלחמה הבלתי-חוקית של ישראל באיראן עם תקיפה צבאית אמריקאית בלתי-חוקית. ההמשך הגרוע סקי של הסאגה העגומה הזאת היה המכתב שהעניק נתניהו לטראמפ, שבו המליץ עליו לפרס נובל לשלום. פושע מלחמה שממליץ על עבריינים מורשע לפרס השלום הבינלאומי היוקרתי ביותר. אי אפשר היה להמציא את זה".

"אמי אהבה לדבר על החברים המוסלמים שהיו לנו בעיראק.

כששאלתי אותה אם היו לנו גם חברים ציונים היא אמרה שלא.

חווינו דו-קיום עם הערבים. זה לא היה חלום רחוק, כמו היום,

אלא מציאות יומיומית לפני עליית הציונות והקמת מדינת ישראל"

שלושה חודשים אחרי המתקפה באיראן יש ראל הפציצה בדוחה, בירת קטאר, בניסיון לפגוע בכבירי חמאס.

"הניסיון הכושל של המתקפה הישראלית בקטאר הציג את ישראל כמדינת גנגסטרים, שמתייחסת בכוח לחוק הבינלאומי ולאמנות בינלאומיות. מאז ימי יוון ורומא, נהוג שלא לפגוע בשליחים של הצד השני בשעה שמתנהל משא ומתן על הפסקת אש. רק כך מסתיימות מלחמות. יש ראל היא המדינה היחידה שאני מכיר שמנסה להתנקש באנשים שהיא אמורה לנהל עמם משא ומתן. ההתקפה בקטאר, בירת המתווכים, היתה פרווה בוטה של הריבונות וסטרית לחי לפקידים שעשו כל כך הרבה בניסיון לתווך להפסקת אש בין ישראל לחמאס".

מה יהיה הלאה?

"ישראל עוד תצטער על המלחמה נגד חמאס, כי יורשי החמאס יהיו יותר רדיקליים. ישראל תהיה אחראית לכך, כי היא התנקשה במנהיגים הפוליטיים של חמאס. ישראל לא אוהבת פלסטינים מתונים. הם נתפסים כאיום. היא פוגעת בהם וסוללת את הדרך לקיצוניים יותר, ולכן יש תווה מההנהגה הפוליטית לצבאית של חמאס. הקמת מדינת ישראל היתה כרוכה בעוול אדיר לפלסטינים. פקידים בריטים התמרמרו על כך. ב-2 ביוני 1948 כתב בכיר במשרד החוץ הבריטי לשר החוץ ארנסט בוויין, כי האמריקאים אחראים להקמת 'מדינת גנגסטרים' בראשות 'קבור' צת מנהיגים חסרי מצפון. פעם חשבתי שהמילים האלה קשות מדי. אבל כנראה שמה שמתחיל עקום, נשאר עקום".